

нр. 4082/3

је поновно ускренути вриједности духа и достојанство човека... Потребио је да се повјерује у Братство људи на земљи... Тада ће тек Христ и Мацини и Достојевски осјетити: како нису они узалудно живјели и како нису узалудно од свог властитог живота извели мучеништво.» Унамуно је изговарао ове ријечи узнемирено и топло. На раскршћу двају путова, од којих је један водио далеко у Шпанију, а други према европском Сјеверу. Ја сам се радовао овим ријечима. И визија ми се Унамуна човјека, у овоме примитивном амбијенту, представљала достојанственом и заносном. Чинило ми се да у овоме оцу безброжних мисли сурећем нешто што припада више наебу, а што је у исто време, повезано уз земљу. Експресија динамичке религије вибраираје на његову лицу, на коме мојсијевска брада још увијек не успијева да прекрије ожарени сјај његових очију, док дрхтај руку прати пластика ријечи. Унамуно је стајао ту покрај мене, као библијски пророк без ореола, изражавајући у свом животу пјесника и мученика још једну, можда посљедњу, жртву за наше васколико откупљење.

БОГДАН РАДИЦА.

Страјчић 126/3

## ЈЕЛИСАВЕТА И ЕСЕКС.

У Лесинговој Хамбуршкој драматургији, међу критикама за другу половину године 1767. има много страница, са необично много материјала и знања, које је Лесинг посветио драмама чији се предмет односио мање или више на случај енглеске краљице Јелисавете и њеног љубавника, или љубимца, ерла од Есекса. Не само Енглези, него и француских и шпанских писаца су обраћивали ту тему почевши од друге деценије XVII века, дакле доста ускоро по смрти Јелисаветиној. Занимљиво је да се међу Енглезима тек 1682 нашао писац, Џон Бенкс, који је обрадио случај без резерви, донекле по документима. Лесинг наводи да је о делу Џона Бенкса писао и Волтер, дајући израза једном гравији због сцене у којој Јелисавета удара шамар Есексу. После Страјчићеве строго документоване историјско-биографске студије о којој је овде реч, нема виши никакве сумње да је Јелисавета, било или не било то лепо у драми, као одговор на један смешни испад Есексов, стварно починила на Есексу <sup>оне</sup> горе наведено, усталом, чинилашто, и слично, још и на другима, и не горима од ерла од Есекса.

Л. Страјчић, чувени писац Знаменитих Викторијанаца и Краљице Викторије, воли да истражује, доказује и има право у тешким областима историјских биографских, у мутним пограничним областима између две

<sup>1</sup> О том делу је у С. К. гласнику било ранијелочена (1. фебруар 1928, стр. 179—180).

чињенице, две струје, два века, две индивидуалности. Стручје је у заседи тачно да средини између места где стоје дусланти, и испод судара ~~и~~ звека укрштеног оружја. Бесумње, у тој се тачци сусреће све што јесте, и што је било, у личностима и у мотивима. Та запета ситуација уједно оживљује Стручјеву ценекад можда мало лену историјску имагинацију, једни одјамак од недостатка код тог сјајно даровитог писца, који је, ваља добро разумети, далеко од тога да би био липен имагинације. Само што му драмски акцент пада обично ~~напуштајући~~ на аналитичко-сатирично место на романтично-имагинациону, без које посљедије, наравно, нема никаквог писања са уметничком вредношћу.

Прослављени енглески есејист прве половине XIX века, Маколе, у свом огледу О писању у историје, говори о пограничном ~~дистрибутору~~ између опште повучених граница разума и маште, и каже да је тај ~~дистрибутор~~ као сви погранични дистрибутори, скоро увек «право обраћен» и рјаво администриран. То није случај Стручјевих области, доклегод он има, или довољно докумената, или добро разумевање личности. «Довољно», значи за Стручја «врло много». Не само да му је неопходан сваковрени материјал библиотека и архива, него — таква му је перцептивна природа — потребна му је сијесија сијушних података, преричаваних багатела, домаћих навика, смешних оговарања и беззначајних сплетака. (Потребно му је то, иако писац који ће написати само оно што је докуменат, само оно што ни злонамерном читаоцу не може изгледати измишљотина.) Рад Стручјев о Јелисавети и Есексу, личностима XVI века, ма колико ванредан, и рађен несумњиво са вишем труда него ишта раније написано, не достиже ~~нејзину~~ ~~нејзину~~ ~~нејзину~~, ни Кралицу Викторију, а још мање оне две сјајне ствари из Викторијанаца: живот и карактер кардинала Манинга, и његов двојоб, боељ ~~убиј~~ јадног кардинала Њумана; или судбину трагичног ћенерала Гордона, и његов ужасно увалудни двојоб вођен из Египта са једним државником у Лондону.

Викторијина епоха, искро прошлост, тако је још скорашића, да од ње има непрестано изданака, одјека, сенки. Још је делимично у традицији енглеског друштва викторијанска искључива формалност. Још је занимљив тип буржуја који се диже. Још излази пред очи Викторија, на престолу, над светом строго поређаним у друштвене редове, и строго пажљивим на своје спољашње и унутрашње дужности; над људма маркираним ~~нормативом~~ на први поглед: да су они то и то, поседују то и то, опште са себи равнима тима и тима, имају у реду «пасос за небеско царство потписан од архибискупа кантбереријског», како каже на једном месту у својим писмима дама из викторијанске епохе, Госпођа Еварда Твиселтона. Још има људи који с поносом и тугом спомињу да су били подарици или чицовици

III оди временске једнородности,

◎ иако је овој епизодији веома склонизира, чадо их је чудне пасове подарили савременици нам, у. Тваселтон.

славне краљице енглеске и царице индијске, мале округле Викторије, заљубљене у свога~~х~~ методичног Немца Алберта, благословене бројном децом, увек савесне и брижне, не досадно интелектуалне, једном речју, «моћне и срећне» владарке, како ју је добро замислио, у једној причи Џозефа Конрада, један од њених бакарно жутих поданика са азијских острва.

И за Јелисаветино доба је Страже нашао врло много грађе, то је било доба енглеског ренесанса, људи су били културни, постојала институције и ред, али људе из тог удаљеног доба је тешко можда немогућно разумети. «Ми те људе знаамо, али их не разумемо.» Да је то осетио Страже, осети и читалац његових дела. Ренесанс у Енглеској је носио опште основне прете појаве: бујан интерес за културу, уједно и за живљење живота, као у свим земљама. Али је енглески ренесанс више икоји примио чисто италијанску културу, са манијавским духом, са укусом недоследности. Италијански професор Марио Нрац, познат са својих радова из области енглеске књижевности и културне историје, писао је недавно о манијавистичким тенденцијама у Енглеској, и показао да је Енглеској Јелисаветином доба више ценили недоследност и контрасти него доследност и склад. Енергије се неговале, не савлађивањем сукоба у човеку, него баш напротив, избацивањем супротности у живот и поступке. И у Стражеву делу, скоро све личности, главне и споредне, доказују да су контрасти у човечјој природи и манијирима нарочито били неговане. Од краљице па до целата који је, у Тауеру, на колецима молио жртву за оправдане, сви су били и брутални и деликатни, и побожни и развратни, и нарађени и примитивни. У политици, у судовима, у литератури, намерно је увођен поступак забуњивања тачног и нетачног, и онда развијање особите виртуозности доказивања истине, и манијавистичког задобијања власти. Поводом чувеног процеса против личног лекара Јелисаветиног, доктора Лопеза, покрштеног Јеврејина избеглице из Шпаније, који је платио главом недоследно политички преша, и недоследно суђен — пише Страже: «Влада је могла доказати штогод је хтела. Могла је прикачiti кривицу десеторици невиних људи, са највећом лакоћом. И тако је и радила, јер је то био једини начин да се општица десеторици један прави кривац — који, може бити међу десеторицом, — није био кривац, ни Страже, ни његови читаоци не успевају разумети шта су у оно време значили интелект и морал, међу људима који су били високо образовани, говорили више језика, писали писма која и данас изненађују духом и стилом, неговали уметност, и уједно с лакоћом одсецали главе, вешали, и још живот обешено, човека скидали и чеरечили. Лопез је стражовито умро, а Јелисавета је после била необично милостива према његовој удовици, и до гроба носила на прстен Лопезов који је био поклон Лопезу од шпанског краља, Јелисаветиног крвног непријатеља.»

Запис: Занета,  
не узимај.

е. 4

Јелисаветином портрету је Страћ поклонио све своје снаге и уменje, огромну историјску ерудицију, фину критичку интелигенцију, уметност оживљавања. Убацио је у њен живот и карактер све елементе из којих се дало сигурно закључивати. Страховит посао одабирања и контролисања, синтезе и стила. И опет је пуно тема. Неизбежних. Многу тајну је однела собом у гроб та жена, не чудна, него врста чудовишта, у којој се укрстили били сви таленти и сви мањци, која је била мушки и женско и ниједно од двога. Клиј чувеног по злу и добру енглеског краља Хенрика VIII, једно од његове незаконите деце од једне од његових незаконитих жена, Ане Болиј, ~~и~~ Јелисавета је наследила била демонска наслеђа. Маколе, који је имао симпатија за Тудоре, а поглавито за грандиозну шекспировску фигуру Хенрика VIII, доста једноставно резимира Јелисаветину природу у есеју у којем покушава опртати како би неки будући даровит историчар имао мортретисати Хенрикову кћер: «Видели бисмо тада Јелисавету у свима њеним слабостима и снагама, онкољену лепим фаворитима којима никад није веровала, и мудрим старим државницима које никад није отпуштала — како у себи спаја најсупротније особине својих родитеља, таштину допадања, ћудљивости и сите пакости Ане, и поносни одважни дух Хенрика VIII.» Сад је, у Страћеву, дошао тај даровити историк-биограф, и портрет и карактер Јелисаветин ~~је~~ <sup>је</sup> занатично појачан у оном што је Маколе ~~је~~ <sup>је</sup> видео, али и почуњен оним што је Страћ видео. Формула се осложила. Несумњиво елитна и даровита у основи, природа Јелисаветина била је истовремено скроз изопачена, и недоследна преко најфантастичнијих граница недоследне човечије природе. Маколе је Јелисавети признао мушкист једног Хенрика VIII. Страћеву је опет једини кључ за њену недокучну моћ, и немогућну али позитивну тактику, ~~и~~ у њеној женствености. Јелисавета је, по свима документима, владала неодлучујући и недоследношћу, а само жена, рекли бисмо и ми, може од врдања начинити врсту распореда ствари и врсту економије енергије и успеха. «По неком дубоком инстинкту, она просто није била у стању стати чврсто одлучена уз ма коју ствар. А ако би стала, одмах је свом силом починала да противречи својој одлуци, а затим да са још већом силом противречи својој противречности. То јој је била природа — да плови, кад је мирно, морем неодлучности, а ако се дигне ветар, да се, као без живота, превалају од једне на другу страну. Да је било друкчије, да је, у смислу опробаног начина људи од акције, била кадра решити се за једно и држати се тога, она би пропала... Њена женственост ју је спасавала. Само ~~жене~~ <sup>жене</sup> је у стању тако бестидно да оклеви и мења држање, само ~~жене~~ <sup>жене</sup> је у стању да се тако савршено без скрупула откида од последњег кончића не само постојаности, него и достојанства, части и најобичније при-

стојности, само да би избегла страховиту нужност да стварно и истински донесе неку одлуку. Али, треба додати, ~~да~~ није увек билоовољно само женско избегавање; потребна је била и мушка храброст, мушка енергија... И те особине је имала; али сва корист од њих је била за њу — и ту лежи последњи парадокс њеног успевања — у томе да буде дosta јака да са непоколебљивом истрајношћу свакад окрене леђа јачини.»

Као владар, Јелисавета је била женско ~~убийца~~ као природно биће, она није била жена. Тада сукоб, рекли бисмо, Стрече није довољно аналисао. У сваком моменту њених ћуди, њеног колебљивог затезања ствари, скривања трагова оног што мисли и снује, а такође и у свакој њеној јарости и наглини, могу се наћи и мушки одређени поводи и решења, и женска себично опрезна непостојаност. Отуда и толико противречна мишљења историчара о њој. Једни тврде да је била сва у рукама државника витовата, наследника политике њеног оца; други тврде, од прилике, да је она била све и сва, а све што није било она да је било, по милости или по немилости, њен слуга. Стрече је покушао тешку синтезу једнога и другога.

Висока и сува и жилава као тренирани тркач, напирлицана као машкара, Јелисавета се, пред неким новим послаником, волела још и првверено деколтовати, како то усталом бива код сексуално закрњавелих жена. Уопште, она је свој краљевски став и достојанство морала често отимати од стотину демона. Од оца, врло веселог и врло бистрог, али и ретко развратног и крволовног — и Ана Болди је свршила у Тауеру, растављена од своје главе — повукла је Јелисавета неку раскалашну и распуштену поту у понашању. Умела посвати као шиљарица, церекати се као напит морнар, ради се изражавала у досеткама напраситим и грубим, са духовитим или јејиво тајanstvenim орнаментима. Али је умела, можда и боље од Хенрика VIII, испроiti се краљевски, запрепастити духом, лукавошћу, ученошћу, олујно бесним заповестима; (које је усталом, врло често, и у невероватан час, кад су, па пример, ратни бродови већ кренули из луке, опозивала). Стрече прича згоду приликом доласка једног пољског посланика, који се усудио рекриминисати са доказима, па и попретити у име пољског краља. Њему се одједаред десило неочекивано: «Изненађење (Јелисаветино) пређе у гњев. Чим је он (посланник) престао, она скочи на ноге: *Exspectavi orationem*, дрекну, *mihi ivero querula adduxisti*, и настави, без паузе, громовиту бујицу кићене латинштине, у којој се одмењивали пребацивања, срђба и саркастичне досетке. Очи су јој севале, глас грмeo; сви су били усхићени, а несрћни амбасадор смрљен.»

Од мученице матере своје, која је то била и до <sup>у</sup> милости развратног Хенрика VIII, остала је Јелисавети у крви нека одвратност према мушкарцима, која се, смешана са непримарним

Где била

сексуалним инстинктом, извргла у нешто демонско, ~~одједарство~~, неразумљиво, жалосно. Јелисавета, ~~и~~ већ у годинама, имала је тешку да се мушкарцу донадне, неопходно јој је било удварање, ашиковање и милошта; или је истовремено кињила и понижавала све што би се као милосник везало уз њу. Као владарка моћне државе, и у младости лична појава, имала је она из најбољих просаца међу владарима, или се није удала, и није никада ни са једним љубавником имала дете. Чак, насупрот Катарини Великој или Кристини Шведској, које су бар у љубавном животу биле доследно жене, и често мешале политику и љубав — Јелисавета ни то није учинила ниједаред у животу. Шта више, ни љубавнику није допуштала да то чини. Кад се несрћни Есекс, уvreјен и измучен Јелисаветиним поступцима, ~~и уосталом~~ врло недоследно и неизбиљно ~~погине~~ <sup>умре</sup> ~~мечти~~ у ~~драми~~ <sup>трагедији</sup>, Јелисавета му је дала одређи главу.

~~брску~~ Шта је заправо љубав, са привлачним и са болним у њој, то Јелисавета вероватно никада није познала. Есекс је био још понајстварији љубавник, пајстварији по дуготрајној вези, заплетеним односима, који су најзад дојадили обема стралама. ~~И~~ по томе што је Есекс, изгледа, задавао Јелисавети осећајних страдања. Једном, пошто га је, кад је већ почела да сумња да ради против ње, конфинирала у палату Јорк, одједаред је осетила бол и мучење, устало неодољиво и отишла к њему, и остала тамо необично дugo, с тим, тврди Страч, да никад нико неће сазнати шта се говорило и дешавало. Сем тога, до данашњег дана живи легенда о прстену — то је у многим драмама о Јелисавети и Есексу главни мотив — који је Есекс носио по неком тајном договору с Јелисаветом, по којем му је тај прстен у случају ма какве беде имао спаси главу. Али је интрига или зао случај хтео даје из тамнице краљици упућен прстен доспео до њених руку прекрасно, већ после погубљења Есексова. По легенди, Јелисавета је осетила бол какав никада, сад тек заволела Есекса правом трагичном љубављу, и волела га до смрти.

О чисто владарским способностима Јелисавете говори сва историја сјајног и за њено име везаног доба. Уосталом, доба сјајног више по духовним тековинама, дипломатским успесима и престижу, него по великим војним победама. Јелисавета није волела рат, а још мање волела давати новац за рат; ~~И~~ једне велике енглеске победе над испанском армадом препела је камате целог века. Филип II испански, стар и болестан, ~~некада~~ у агонији, <sup>и већ</sup> не губећи испред очију визију своје несуђене невесте, сестре по престолу, и крвног непријатеља, и народа, ~~бједе~~, уз звуке побожног певања пред олтаром, да се опрема — пета армада против Енглеске. Победила је ондје Јелисавета. Филип је, не изговоривши одјудну реч, издахнуо; умро, како ванредно карактеристично за тог мрачног владара како Страч: «у екстази и мучном немиру, апурдан и велики, ерећан, бедан,

*мија судбе* <sup>Т</sup> *трећи мечти у комаду, за*  
*некаду своју јом и*

страшан и свет». И Ирску, увек побуњену, држала је Јелисавета стално мање или више обуздану, са релативно неизнатним трошком у новцу и војницима, и још, згодом, ~~и~~ овог или оног свог штићеника или љубавника ~~изасланика~~ високим местом Лорда изасланика ирског. На том месту је био и сјајни и несречни Есекс, и то на заходу своје звезде. Отишао је у Ирску већ у крајње затегнутим односима с краљицом, и није испунио ниједно своје обећање: није покорио усташе, није убио вође, потрошио грдне новце, и још започео смущено и невешто своје политиканство — уосталом више гуран од других него по својој вољи — увлачећи у те планове и шкотског краља. За чисто унутрашњу политику и владавину, Јелисавета је имала у себи оно чиме се од вајкада владало и било популарним у Енглеској: имала осећање осећаја енглеског грађанина. Некако слично чувеном енглеском државнику XVII века В. Питу, који је, кад му је исто тако чувени отац постао граф од Чатама, узвикнуо да је срећан што није најстарији син, и што ће моћи говорити и заповедити из Довјег дома — ~~иако стак~~ Риту силу. Јелисавета је волела власт голу и ради власти саме, без параде и поза, и волела, за весеље и власт, да је уз њу пук а не племићи. И била је популарна, и остала. Пре неколико година, у издању Јеврејског историјског друштва у Лондону, изашла је занимљива књига Л. Волфа о процесу лекара Лопеза, и о Јеврејима «Living in the England of Good Queen Bess», који су живели у Енглеској добре краљице Лизе, у којој се књизи констатује да им је под добром краљицом заиста било добро. Једно само, рекли бисмо, није могла трпети добра краљица Лиза: да се доктори и љубавници плету у политику.

Међу другим главним личностима у делу Л. Страјџа треба да је најглавнији лени Роберт, ерл од Есекса. Тада је Есекс је иснао далеко слабије израђен од Јелисавете; али није тешко уочити проблем Страјџев са Есексом. Есекс, човек који би као ~~фигура~~ фигура једног друштва могао бити сјајно израђен, тај човек, поставши случајно љубавник мачке краљице која руби главе, натурује се аутору као јунак, јунак наспрот својеј природи. Да је Страјч имао да ради у првом реду културну слику Јелисаветиног доба, доба најоригиналнијих духова од Џона Дона и Франиса Бекона до Шекспира, и доба разноврсних сјајних типова тадашњег високо културног и отменог друштва, Есекс би, као један од тих типова, сигурно добио свој печат и своју карактеристику у правој сразмери са његовим бићем. Овако, истурен на усамљено место јунака, позван да буде трагедија у животу једне велике и ванредне жене, учињен стожером око којег се врти сва студија Есекс је тешко памучио Страјџа, а он сам, од тренутка кад се педесет три године стара Јелисавета заљубљује у њега, двадесетогодишњег младића, па кроз све тренутке његових залета

да се војнички прослави, до смушене комедије ~~изнад~~<sup>затверде</sup> против Јелисавете, и до тренутка када је, с главом на пању, избацио две у првени рукаве обучене мишице за знак да је свршио молитву у себи и да секира може полетети — он сам једнако чини на читаоца утисак нечег несразмерног и невероватног.

Сиромах ерд од Есекса мора бити да сам у стварном свом животу често није знао где стоји и у које време спада. По многим својим квалитетима бесумње једна од правих ренесансних фигура XVI века — врло образован, врло отмен, врло добронамеран да непрестано нешто предузима и ради — он је вукао са собом тешко наслеђе XV века, био витез и романтик, био одвише великодушан и отворен, и, у мудром, лукавом, извитопренерном свету у којем је живео, још и човек «са слабом главом». Није био ни интелектуалац ни политичар, ниједно од двога што је, једно и друго, био скоро сваки човек у околини Јелисаветиној, и била Јелисавета сама. Није био ни војник. «Есекс није никада доказао дух војника, само укус за војевање.» Отуда они његови од Страћеја слабо објашњени, ~~да~~ необјашњиви, немирни, да мачем води политику, да мрзи Италијане нико не зна зашто, да удара па ~~Португалце~~ без нужде. Које чудо онда ако читалац ~~да~~ доста ~~може~~ у ~~литерари~~ ~~историји~~ ~~предстоји~~ Есекса у ~~управе~~ у краљичној секретара, малог грбавка Роберта Сесиса, који «велики радник, рођен администратор, човек од мисли и пера, седи и бути уред соловите ларме око њега — брио Есекса, шум и журба дворана, говорљиви пароксизми Јелисавете», у Франиса Бекона, дуго времена штапићеника Есексова, а потом државног канцелара Јелисаветиног. Них двојицу гледа читалац пре и преко Есекса Сесиса, у коме клија лоза велике породице енглеских државника, ~~који~~ никад неће мрзeti Есекса, али ~~који~~ ће ћак сметати што Есекс заузима одвише милости краљичној. Бекон, тог ни до данас необјашњено, змијски клизави и елегантни господин, ~~који~~ додушне неће заборавити доброчинства и чисту оданост Есексову, али ~~који~~ ће, крвнички логичан, кад је увидео да је Есекс пропао човек, помоћи да се сметња и лешина уклони.

Мислијући да је у XV-им веком у себи надмашао XVI век, није умеео ићи кривудавим путањама. «Есексу, са његовим непосредним наглашама... једнако је несхватљиво било: и стапио практиковање неке дубоко прорачунате стратегије, и тренутно подваљивање обичног лукавства. Есекс, који је увек био или у некој журби или у неком сну, који би седео за столом не знајући шта једе и пије, и одједаред престајао јести и пити да би се преда од другом апстрактном размишљању — тај Есекс, добочин, лишен зависти, одан и брижан пријатељ, искрен и прав више на етичкој основи него по храбrosti, био је великаш и витез коме је недостајало интелекта и трезвености да постане државник, правог темперамента да буде ратник, најзад и праве пожуде да постане екстреман љубавник

(речи су даје МН)

→ Esekse 4.

или бар удварач. Са стотину романтичних импулса у себи, он је био готов да свакоме буде све, да се ватрено и добронамерно заљеће у предузећа и подвиге са неким умножљеним циљевима, али никде није успевао, па није успео, што му уосталом служи на част, ни да буде љубавник једне сексуално дегенерисане матре жене. Умро је; прошао кроз тешко и церемонијално погубљење оног доба, са витештвом XV века, и са ~~жаром~~ финим манијрама XVI века.

Ако је, бар с обзиром на Стражџа, Есекс требао бити споредна фигура а не јунак, Бекон је требао доћи Стражџу у руке у некој афери у којој би он био личност на првом плану. Овако како је, читалац прати ту ретко сложену индивидуалност Ренесанса у позадини ~~изјаве~~ дуго бори са невероватно ситним препрекама ~~да~~ да направи кариеру и да живи пуним животом; ~~да~~ како се при том сам за себе израђује, и онтири у својим талентима, као ној за последњи ударац; како не-престано мољача, за протежирање и за материјалну помоћ оног Есекса којем не, као државни секретар, потписати смртну пресуду, и ~~заштите~~ тога, даља признати чинио и ово и оно да ~~да~~ спасе; ~~да~~ дотуривао Јелисавети од њега, писану, ванредно имитовану, лажну преписку Есекса са Беконовим братом, која би преписка о невиности Есексовој убедила сваког, али коју никакву пажњу није обраћала Јелисавета. ~~Многу~~ прашни живот Беконов нам Стражџије дао. (Местимично нам се стари оглед Маколејев о Бекону чини, ако не рељефији, али теки од Стражџева.) Није за то било ~~да~~ довољно прилике у овом ~~изјави~~ а није би лако, монда је за узек немогућно, видети љице у тог металног човека. Бекон — све нам се чини да је то морао искусити и Страже — био је човек од једне четвртине која није ни врлина ни карактер, која је нешто јаче од објекта, али нешто нечовечно. Беконова уображеност је увек била пуна достојанства; његова неосетљивост, па и нелојалност, пунија логике и права. Био је богат и разумом и умом, али што су му разум и ум продуцирали никада није било помешано са страшћу. Огуда, ваљда, умео је говорити и писати савршено јасно за свакога кад је то хтео, и говорити и писати паметно а тамно за свакога, кад је то хтео. Страже је место портрета, уочео свега да изради једну сјечу формулу Беконову. Откнујући од свакидања њега кроз спекулације, снажна лична гордост, нелагодно стање због нервне осетљивости, ужурбаност амбиције, пун мера највишег укуса — те особине, смешане и сплетене и заједнички светлудаве, давале су његову недокучивом духу суптилну и сјајну површину змије. Одиста, змија је могла служити као његов знамен, ~~да~~ то мудро, вију-гасто опасно сворење, плод мистерије и дивне земље. Музика свира, а велики тај гимизавац се усправља, диже главу, мирује, ~~да~~ ослушкује, заљуљне се у екстази — баш тако и мудри Лорд Канцелар, у средини неке сјајне реченице, неке високе интелектуалне творевине, као да задржава дах у раскошном

~~Чакајући, Бекон је можда мало жас, да он ће  
Бекон како мајстор ради и хвадију. Године  
неко је Бекон~~

блаженству, фаесцириран слашћу самога стила. Право дете Ренесанса, његова многострукошт није значила само даровитост и израђеношт духа, него и живота. Дух његов се са уживањем кретао међу висинама и теоријама, али су му ништа мање драга била и разноврсна уживања пролазне егзистенције — раскоши великашког живота, заплетености дворских интрига, дивоте наштампаних текстова, рефлекстовани зраци са парчића шареног стакла. Као сви највећи духови онога времена, он је био инстинктивно и дубоко у себи артист.»

Међу најсјајније појединости Страчејева дела, бар по нашем мишљењу, долази скица секретара Роберта Сесила, једног доследне личности у оно време надметања у генијалним или лакомисленим недоследностима. Сесила је Страћа морао дати као скицу, јер је цео живот тог усамљеног, трудољубивог, изузетно паметног грбавка био скица, значијо заметак за потоњу чувену лозу Сесилја, која, од Јелисаветиног секретара, позије првог ерла од Селаберија, до данашњих дана непрекидно учествује у управљању Енглеском. (Сазнали смо да је и Балфур по материјој линији Сесил.) Страћ је са љубављу и осећањем правог Енглеза за правог Енглеза цртао тог тихог, скромног, дубоког човека, који се у себи и из својих сила усавршује, ~~и~~ другим размишљањем и спорим дискретним посматрањем разазије ~~и~~ смршне конице политичког и државног живота, конице које често плету хипокрити и неваљадци, и на којима сваки час висе мртви пајаци и испрашане празне мешине бивших величина, али који су ~~и~~ чинак ткиво живота нације, и прећа кроа коју иде ~~и~~ ~~и~~, она једна главна нит која у једном добу значи главни ход историјских чињеница, и коју сагледати, у својим рукама подржавати, мора значити нешто велико и сиљно. Мали грбавко, увек сагнут под хартијама негде иза завесе догађаја, ухватио је, он лично, конач који ће после смрти јалове Јелисавете енглеске, везати два братска народа, и довести на престо краља шкотског. ~~и~~ је седамдесетогодишњој старици дошао ~~и~~ смртни час, ~~и~~ али дух велике краљине, све исти, држао трошно тело да умре стојећи и обучено. Роберт Сесил је ~~и~~ јасно осећао да је он онај који Јелисавети сме рећи да «по жељи народа м о р а лећи у постелју». «Човечуљче мали, реч м о р а се не говори владарима», казала је Јелисавета, али је легла. Смрт је била на вратима. И то је знао секретар Роберт Сесил. И пришао је већ полуумртвој краљици, поставио јој аванично питање: кога жели за наследника, и добио одговор — тако је објавио он, Роберт Сесил — да јој је жеља да то буде Јаков VI шкотски, син Марије Стуарт. Сви су веровали, јер је недоследност била природна у веку Јелисавете, ~~и~~ све се и потврдило, јер је секретар Јелисаветин давно и давно већ водио тајну преписку са двором шкотским. Роберт Сесил, стирајуви упредац главне историјске нити тих дана, дочекао је свој велики тренутак.

Есекс погубљен 1601, Јелисавета умрла, тешко меланхолична за Есексом, каже се, 1603; многи Есексови пријатељи и тобожњи саучесници још затворени у Тауеру; Бекон далеко од сумњивог укуса да пребива у мртвачким одјама — на сцени је стојао болешљиви, малецини, увек црном пелерином огрунут секретарић велике Јелисавете — сам.

Дело Стратчејево је значајно, добро, лепо дело. Оно је такво зато што је Стратч, иако има већ утврђену репутацију једног историка-биографа који руши митове и демаскира величине, што је и тај Стратч у извесном смислу романтичар. Низ фикција руши, а једну гради: славу Велике Британије. Нема уметности без романтике, нема славе без уметности. Жерар де Нервал, у својим *Октобарским ноћима*, завиди енглеским ауторима што могу писати «поглавља онспервација» лишених сваког романског измишљања, и тврди да се «реалистична интелигенција Енглеза задовољава са апсолутном истином». Француским очима гледана, ствар тако стоји; али сама по себи она није таква. Стратч, који није никада, али баш никада сентименталан, увек строг у суду и ироничан на речи, Стратч је у Јелисавети и Есексу у израдио комад врло крваве и мутне историје енглеске, али, Јелисавета није чудовиште, Есекс није издајник, Сесил није интригант, Бекон није хуља. Уме Стратч скинути скоруп са најпоснијег. Уме, нигде не изневерити своју хладну концизност у биографији лица, а ипак израдити монументалну студију о историјској прошlosti Енглеске. Он јесте, и остаће, један од најспособнијих, да, у роду шекспировске снаге, енглеске историје приказа<sup>1</sup>, као реалан живот једине земље која је једна и друкчија од целог света, у којој је све посебно и нарочито, и слобода и робовање, и врлина и порок, и власт и служба, и писање и читање, и романтика и стварност.

ИСИДОРА СЕКУЛИЋ.

## ПОЛОЖАЈ ЖЕНЕ У НАШЕМ НАРОДУ.

У словенској старини била је велика разлика у положају човека и положају жене. Чешки научник, професор Л. Нидерле, даје нам о томе овакву слику: «Ни у фамилији, ни ван ње, човек и жена нису били истога права. Само је човек уживао сва права члана заједнице. Однос између човека и жене био је онакав какав је између суверена и поданика. Жена је, на пример, морала бити верна своме мужу, човек так није морао бити веран својој жени, па је могао дрикати толико наложница колико је хтео. Жена је, после мужевље смрти, бивала спаљивана исто онако као и робови и предмети који су умрломе припадали.»<sup>1</sup>

<sup>1</sup> L. Niederle, *Manuel de l'antiquité slave*, I. II., La civilisation, Paris 1926, strp. 175—176.

*Димитрија Јевремова*

И ако се у нашем народу већ одавно, од незапамћених времена, жене не спаљују после смрти својих мужева, њихов је положај у широкој маси народној остао врло бедан све до наших дана. У ранија времена он је био још беднији. У најновије време су се погледи на жену, на њен положај и њена права истински изменили, али још и данас, у нашим примитивним, сеоским, нарочито у одстрагеним и култури мање приступачним крајевима, они нису далеко од онога што нам казује Г. Нидерле за далеку словенску старину. У даљим редовима ми ћемо покушати да то примерима потврдимо.

Потчињени положај жене у широкој сеоској маси нашега народа сасвим је природан кад се зна шта жена представља. Код многих примитивних народа женско дете није циљ брака, већ мушки. Само мушки дете је настављач породичне лозе, имена и култа и наследник имања; женско дете све то није. Због тога се рађање женске деце сматра као породична несрећа. Исто се тако мислило и код старих Грка и Римљана. «Рођење кћери код њих, вели Фистел де Куланж, није непуњавало циљ брака. Кћи није могла продужити култ из тог разлога што се она, онога дана кад се удавала, одрицала породице и култа свога оца, па је припадала породици и религији свога мужа. Породица се продужавала као и култ само преко мушкираца... Син се, дакле, очекивао, еин је био потребан; њега породица, претди и огњиште трајаху. Преко њега се, како говораху стари закони Инда, отац ослобађа свога дуга према манима својих предака и осигурува себи самом бесмртност. Овај син није био ништа мање драгоцен у очима Грка, јер је требало да он доције преноси жртве, да доноси потребни оброк и да очува својим култом домаћу религију. Стога се код старог Есхила син назива спаситељем домаћег огњишта.»<sup>1</sup>

Исто се тако и у нашем народу само мушки деца сматрају као настављач породичне лозе и домаћег култа (славе). Женска деца не задовољавају циљ брака. Она само привремено остају у кући, па одлазе у своју. Она су, како се у народу каже, «туђа кост», «туђа вечера за суђену кућу», «туђа срећа», «туђа стреја»,<sup>2</sup> и како се роди намењује се другоме. У Рисну се, чим се коме роди кћи, рекне: «Честити ви зет!»<sup>3</sup> У Конављу, Војводини, а можда и на другим местима, говори се: «Кћер удата суједом назвата.»<sup>4</sup> У околини Ђевђелије «после удаје ћерка је туђа и рођеном оцу и свима».<sup>5</sup> «Рођење женске ћеце

<sup>1</sup> F. de Coulanges, *La cité antique*, стр. 53—54 (српски превод Др Јаваја старог века, Београд 1895, стр. 55—56).

<sup>2</sup> С. Новаковић, Српски етнографски зборник XX, стр. 309; С. М. Милосављевић, С. е. зборник XIX, стр. 83; Т. Смиљанић, С. е. зборник XXXV, стр. 54.

<sup>3</sup> Вук с. Карадић, Српске народне пословице, бр. 7029.

<sup>4</sup> V. Bogišić, *Zbornik sadašnjih pravnih običaja u Južnim Slovencima*, стр. 297 и 298.

<sup>5</sup> С. Тановић, С. е. зборник, XL, стр. 131, 272.